

СПЕЦИФИЧНОСТИ ШКОЛОВАЊА ГЛУВЕ И НАГЛУВЕ ДЕЦЕ И ОМЛАДИНЕ У СРБИЈИ ДО ДОНОШЕЊА ЗАКОНА О СПЕЦИЈАЛНИМ ШКОЛАМА

Васо Обрадовић

Савез глувих и наглувих Србије, Београд

У раду је приказан историјски преглед развоја школства за глуве ученике у Србији до доношења Закона о специјалним школама (1961). Решења која су постављена кроз реформе, посебно после Другој светској рати су интересантна и ефикасна. Систем школовања за сву децу био је истоветан, а школовање глувих је имало својих специфичности у погледу похађања редовној школској систему, школовања у посебним одељењима при редовним школама и у специјалним васпитно-образовним установама.

Кључне речи: глупа и наглува деца, школовање, историјски преглед

УВОД

Школовање глуве и наглуве деце и омладине у Србији кретало се у складу са одређеним законитостима, којим је пролазило школовање у Европи. Прво су се појавили појединачни покушаји старања и заштите глувих особа, појединачни покушаји обучавања глувих ученика од стране учитеља у редовним школама, па су се појавиле заводи или приватне школе и за глупу децу (које су се после извесног времена затварале због недостатка финансијских средстава или подржављења), па школе које је држава субвенционирала и „специјалне“ школе за глуве које у оквиру јединственог школског система. Упоредо са оснивањем ових школа, глупа и наглува деца могла су да се школују у оквиру школског система заједно са чујућом децом или у посебним одељењима при редовним школама.

Учитељи који су обучавали глуве ученике заједно са осталим ученицима у редовним школама били су: Георгије Александровић (који је радио и у Москви и Одеси 1825), Јозеф Раушан у Панчеву (1834), Јован Бољарић у Литоби, Салци, Маишу и Осјеку (1875), Петар Спирић у Властинцима (1890), Стеван Гавриловић у Темишвару (1899).

Приватне заводе и школе за глвонему децу отварао су: Радивој Поповић у Сремској Митровици (1886–1898), Вељко Рамадановић у Пожаревцу (1896–1898), Друштво Краљ Дечански отворило је Завод за васпитање и образовање глвонеме деце у Београду (почели са радом 1896, а свечано отварање било 1897), а било је и неколико покушаја отварања „школа за глвонеме“ у Београду и Новом Саду).

У Земуну, у оквиру Инвалидског дома (1924–1928), организован је Завод за професионално оспособљавање глвонемуге деце која су завршила основну школу у оквиру Завода „Краљ Дечански“ у Београду.

У Јагодини је основан Дом глувих „Краљ Александар I“ (1928–1944), настао пресељењем Завода из Земуна, маја 1928. године.

Вреди забележити и покушај отварања Завода за глвонему децу у Крагујевцу, од стране Шумадијског друштва „Карађорђе“ 1928. године, као и Завода за глвонеме у Новом Саду (1929/30) за ученике који су се школовали у Београду и Јагодини, али се због недостатка финансијских средстава одустало од те идеје.

Све до 1929. године специјално школство у Србији је било приватно-хуманитарног карактера. Прва државна законска акта су више истицала потребу и обавезу социјалне и здравствене заштите, док су деца ометена у физичком и психичком развоју била ослобођена наставе. Сву бригу и старање о овој деци водило је Министарство социјалне политике и народног здравља.

Доношењем *Закона о народним школама 1929. године* специјалне школе улазе у државни школски систем. Овај Закон и формирање Одељка за установе за недовољно развијену децу при Министарству просвете је, као и многе уредбе и правилници, требало да омогући несметано школовање дефектне деце (самим тим и „глвонеме“ деце), што је у пракси дало доста мали обухват ове деце школовањем.

У ратном периоду 1941–1945. године стање специјалног школства се погоршало, јер су установе биле затворене. У Србији је било јако тешка ситуација. Српска деца из Завода за слепе из Земуна су протерана и смештена у део просторија Дома за глвонеме у Београду, док је велики број глвонеме деце из овог дома послат кућама. Дом глвонемих у Светозареву је одузет, а глвонема деца су смештена у сеоску зграду.

После ослобођења трајање општеобразовног школства износило је четири године, а ученици су после завршетка основне школе у самој установи настављали занатско образовање. Изучавали су се само традиционални занати (кројачки, обућарски, корпарски, четкарски).

Обавезно школовање прописано је Законом о обавезном школовању (26. октобра 1945), а школска обавеза почиње са 7 година старости дете-та до 15 године старости. Овим Законом није било ограничења за школовање „дефектне“ деце, већ је прописано да се осмогодишње школовањ уводи за сву децу оба пола.

После Другог светског рата долази до побољшања мера заштите, рехабилитације, едукације и оспособљавања дефектних лица, како на нивоу федерације тако и на нивоу Србије. Задатак целокупне рехабилитације деце оштећеног слуха је да ова деца буду обухваћена школовањем. Регулише се надлежност ФНРЈ и НР Србије по питању заштите, смештаја и школовања ометене деце, а 1949. године је донето „Упутство за доношење прописа о специјалним школама“, од стране Комитета за науку и културу Владе ФНРЈ.

Овај период карактерише брига друштвене заједнице за откривање и окупљање глуве деце за школовање или наставак школовања и професионалног оспособљавања. Главна пажња била је усмерена на укључивање деце у школе, отварање посебних одељења при редовним школама и оснивање специјалних школа и завода за глуву децу. Паралелно са овим радило се на изради наставних планова и програма, система и методологије рада, изради наставних средстава и помагала.

Уставом ФНРЈ из 1946. године школски систем се односио на сву децу, без обзира на пол, порекло, народност и веру. Ученици су могли да настављају школовање било у ком правцу општег образовања или у правцу стручног или уметничког образовања. Ученици су имали право да по свршеној основној школи продуже школовање на средњим школама, па на универзитет или неку високу школу. Поред редовног школовања, јединствен школски систем предвиђао је и скраћено школовање кроз разне опште и стручне течајеве, а после положених испита на тим течајевима, свршени течајници могли су да се укључе у наредно редовно средње, више, високо, стручно или уметничко образовање.

Јединствен школски систем предвиђао је одговарајуће васпитне установе, и то:

- Дечје јасле за децу до 3 године
- Дечји вртић за децу од 3 до 7 година
- Основну школу за децу од 7. до 11. године

- Вишу основну школу или нижу средњу школу за децу од 11. до 15. године
- Вишу средњу школу за децу од 15. до 19. године.

Јединствен школски систем предвиђао је и две паралелне гране после свршене основне школе, и то:

- грана нижих, средњих и виших стручних школа и течајева,
- грана нижих средњих и виших уметничких школа и течајева.

Високо образовање на универзитету, високим и великим школама, које се настављало после свршене потпуне средње школе или после свршених средњих и виших стручних школа или течајева.

Јединствен школски систем ФНРЈ важио је, дакле, и за децу ометену у своме развоју и није спречавао или отежавао упис у ма коју васпитну установу, односно прелаз из једне врсте васпитне установе у другу. Упис и прелаз у поједину васпитну установу зависио је искључиво од одговарајућих способности и претходне спреме – дипломе.

Јасно је да разлика у васпитању и образовању деце ометене у развоју није било у школском систему (јединственом школском систему), већ, пре свега, у методама и облицима васпитно-образовног рада за сваку категорију деце. Овде треба истаћи и значај простора и аудио-визуелних средстава и помагала у настави. Важни детаљи су и у томе што је „дефектно“ дете могло да се задржи у дечјим јаслама и до 4–5 година старости, дечјем вртићу до 8–9. године, а у специјалној основној школи и све док је не заврши, односно до 15 година старости, када је прелазило на одговарајуће стручно оспособљавање.

Специјалне осмогодишње школе за глуву (глувонему) децу

Општи циљеви и задаци школе за глуву децу били су исти као и задаци обавезне школе за образовање чујуће („нормалне“) деце, тј. да развијају све моралне и друге особине, навике и умења у духу (тада) социјалистичког васпитања, да омогуће развијање психичких и телесних способности и оспособљавање ученика да се служе оралним (гласовним) говором.

Ове школе су могле бити организоване као самосталне екстерне школе, школе са интернатским смештајем или као специјални васпитни заводи, а похађала су их деца од навршене 7. до 15. године.

У саставу и у оквиру редовних осмогодишњих школа могла су се оснивати специјална школска одељења за глуву децу, што се у пракси и остваривало. Овим начином организовања школовања пружена је мо-

гућност да се глува деца друже са својим чујућим вршњацима и поспе-шују развој говора.

Наставни планови и програми специјалних школа за глуве ученике били су исти као и они у редовним осмогодишњим школама и садржали су исте предмете (изузев певања и музике). До посебног изражаја долазила је настава говора и имала је највећи број часова.

Уџбеници и наставна средства су била један од великих проблема у настави глувих у овом периоду. Није било специјалних акустичких средстава за вежбање и развијање слушних остатака, није било аудиометара за утврђивање слуха, артикулационих сонди и других једноставних помагала, а да се не говори о савременим аудио-визуелним средствима.

Посебан проблем је био и недовољан број стручних наставника за рад са глувом децом, али је и тај проблем решен када се повећао број дошклованих и остручених учитеља и свршених студената са вишом дефектолошком спремом.

Велику улогу у стварању система школовања глуве деце имали су Савез глувих Југославије и Србије, јер се сматрало да дотадашњи систем школовања глувих и наглувих треба мењати и осавременјивати. Централни одбор Савеза глувих Југославије је донео одлуку о отварању одељења при редовним школама у којима ће се васпитавати и образовати глува деца у месту боравка и ближе околине детета. Просветне власти су прихватиле ове предлоге Савеза глувих Југославије и републичких одбора Савеза глувих, па је почело отварање одељења за глуву децу при редовним школама.

У овом периоду осниване су установе за глвонему децу.

1. На иницијативу Десимира Ристовића, заграда старог изгорелог млина у Инђији обновљена је средствима Главног извршног одбора Аутономне покрајине Војводине (ГИОАПВ), уз материјалну помоћ родитеља глвонеме деце. Тако је 8. новембра 1945. године обављено свечано отварање Дома. Због лоших услова и већег броја деце, одлуком ГИОАПВ, Дом је августа 1947. године премештен у Суботицу.
2. У згради бившег Завода Друштва „Краљ Дечански“ у Београду отворена је Школа за глвонему децу, новембра 1945. године. Настава се изводила оралном методом и није било диференцирања деце по остацима слуха. Од 1952. године промењен је назив (Школа „Силвије Крањчевић“).
3. Завод за глвонему децу и младеж „Радивој Поповић“ у Земуну основан је септембра 1947. године.

4. Дом глувих „Краљ Александар I“ (1928–1944) је за време другог светског рата морао бити исељен из Јагодине у оближње село Рибаре, да би 12. септембра 1953. године поново враћен у Јагодину.
5. Завод за глувонему децу у Призрену отворен је 12.10. 1950. године.
6. Дом за глуву децу у Нишу основан је 1952. године, али је из техничких разлога школа почела са радом 5. јануара 1953. године.

Отворена су одељења за глуву децу при редовним школама у следећим градовима: Ужицу, Чачку, Шапцу, Новом Пазару, Врању, Зајечаару, Зрењанину, Краљеву, Београду, Лесковцу, Новом Саду, Пожаревцу, Приштини,

Школе ученика у привреди и одељења за глуве ученике у привреди при редовним школама отворена су у следећим местима: Београду, Одељење глувих ученика у привреди у Зрењанину, Специјална школа за глуве квалификоване раднике са интернатом у Косовској Митровици, Школа глувих ученика у привреди у Крагујевцу, Школа глувих ученика у привреди „Иво Лола Рибар“ у Нишу, Одељење глувих ученика у привреди у Новом Саду, Одељење глувих ученика школе за квалификоване раднике у Пожаревцу, Одељење за КВ раднике у Призрену, школа глувонемих ученика у привреди у Суботици.

Циљеви и задаци специјалног васпитања и образовања били су: у специјалним школама и васпитним установама васпитавају се и образују деца и омладина у телесном и душевном развоју.

Ометеном у развоју сматрала су се она - за васпитање и образовање способна – деца и омладина према којој је, због недостатка неправилности и разних других поремећаја у телесном и друштвеном развоју, потребно применити посебан педагошки поступак.

Специјалне васпитне установе имале су исте опште васпитне и образовне циљеве као и редовне васпитне установе и школе за децу и омладину.

Посебни циљеви били су:

- да се деци и омладини чији је развој био ометен обезбеде одговарајући услови за несметан физички, психички и социјални развој и могућност да изразе своје позитивне интересе и способности;
- да се отклањају или ублаже поремећаји и недостаци и код деце развијају здраве диспозиције;
- да се омогући доступност образовања на свим нивоима у складу са њиховим психофизичким способностима;

- да се код деце развијају телесне, моралне, естетске и радне способности и особине у складу са њиховим психофизичким могућностима...

Циљеви и задаци специјалног васпитања и образовања у установама остваривали су се:

- прилагођавањем планова, програма и метода васпитно-образовног рада у складу са природом и степеном ометености деце;
- прилагођавањем редовних и специјалних наставних и техничких средстава;
- посебном организацијом педагошког рада, одговарајућим уређењем и опремом одељења, школа и установа за специјално васпитање;
- ангажовањем специјалног педагошког и осталог стручног особља за васпитно-образовни рад;
- оспособљавањем родитеља и уже породице за рад са децом и за сарадњу са васпитном установом;
- добром сарадњом здравствених, социјалних и васпитно-образовних установа и стручњака у истим.

У пракси су често постојала и постоје и деца са разноврсним комбинацијом психичким, телесним и говорним недостацима (слепоглувонома, телесно и психички заостала деца (с говорним, психичким и телесним недостацима...) и њима је било омогућено специјално васпитање и образовање, са специфичним методама и облицима рада.

Према статистичким подацима из 1957. године, у НР Србији било је 21 – двадесет једно одељење за глуву децу при редовним основним школама у средњим местима, 5-пет завода интернатског типа за основно школовање глуве деце, 3 – три одељења за наглуве ученике у Београду, при ОШ „Свети Сава“ и „Борис Кидрич“ и 6 – шест школа за ученике у привреди, у Београду, Нишу, Крагујевцу, Косовској Митровици, Суботици и Новом Саду.

Место у коме се завод налази	Капацитет завода	Број деце	Број наставника	Број васпитача
Земун	130	141	23	18
Светозарево	80	102	15	6
Ниш	64	119	10	7
Суботица	100	226	16	7
Призрен	50	59	5	4

*Бројно стање ученика, наставника и васпитача
у основним школама за глуму децу 1957. године*

На Конгресу педагога Југославије, који је одржан у Новом Саду 1957. године, Миодраг Матић, еминентни професор сурдопедагогије у чланку „Смернице реформе специјалних школа Југославије“, дао је предлоге о реформи специјалног школства и васпитно-образовног рада са глумом децом. Матић је реформу старог васпитно-образовног система глувих нашао у педагошким, психолошким, здравственим, социјалним и економским разлозима. Матић је истакао негативне и позитивне стране ових разлога.

Доношењем *Општег закона о школству (1958)* и *Основног закона о финансирању школства (1960)* предвиђено је школовање инвалидне деце и омогућено да се усвоје многи правилници и уредбе којима се регулишу питања рехабилитације, заштите, едукације и оспособљавања инвалида, а самим тим и глуве и наглуве деце.

У члану 5. Општег закона у школству прописано је обавезно школовање деце ометене у психичком и физичком развоју и обезбеђена законска могућност стручног оспособљавања ове деце у специјалним школама и установама. Такође је регулисано и васпитање и образовање ове деце у оквиру трогодишњег професионалног образовања.

**Наставни планови и програми за глуве
и наглуве ученике основне школе**

Први наставни план и програм за глуму и наглуву децу у Србији урађен је 1896. године, а израдио га је Коста Николић, управник Завода Друштва „Краљ Дечански“ у Београду. План је предвиђао следеће наставне предмете: артикулацију и наставу језика; науку хришћанску; рачун; познавање света - географију, историју, јестаственицу, физику и хемију; лепо писање; цртање и геометрију; гимнастику; техничко образовање (за мушку децу - занатску обуку, за женску децу - ручни рад).

Треба истаћи период после Првог светског рата, када је Школа Друштва „Краљ Дечански“ наставила са радом 1918. године, јер се и тада овај наставни план и програм примењивао.

На основу Закона о народним школама из 1929. године, урађени су Наставни планови и програми за помоћне школе, а самим тим и за глумовану основну школу (28. 3. 1931. године). План је предвиђао следеће предмете: науку о вери; народни језик; народну повест; земљопис; рачун

с основама геометрије; познавање природе и хигијену; цртање, моделовање; мушки ручни рад; женски ручни рад и домаћинство; лепо писање; телесне вежбе по школском систему.

Иако је овај наставни план и програм имао карактер „привремени“, дуго нису вршене никакве измене ни допуне, па се примењивао и после Другог светског рата, све до 1948. године, када је Комитет за школе и науку Југославије донео *Оквирни наставни план и програм за школе за глуву децу*. Према овом плану и програму школа је била *седмолетка*:

- први и други разред – „нижи“;
- трећи и четврти разред – „средњи“;
- пети, шести и седми разред – „виши“ ступањ, у којем су се ученици припремали за практичан живот.

Од другог полугодишња школске 1952/53. године примењивао се Наставни план и програм осмогодишњих школа за глувонему децу у НР Србији („Просветни гласник“ НР Србије, бр. 2–3/53), донет од стране Савета за просвету и културу НР Србије. Наставни план и програм је обухватао девет предмета, а сваки предмет је имао свој циљ, задатке и разрађене наставне садржаје.

Овај програм основне школе је, дакле, имао исте предмете као ученици у редовним (чујућим) школама, с тим што глуви ученици нису имали „певање“. Посебна пажња поклањана је артикулацији и читању говора са уста наставника. „Вежбање слуха“ радило се са глувом децом у циљу правилне „творбе“ и изговора гласова, речи и реченица.

„Умно заостала глува деца“ издвајана су у посебна одељења и са њима се и даље радило по наставном програму за „помоћне школе“, а са оном децом која нису могла научити гласовни говор, радило се „језиком покрета“, прстне азбуке и описмењавали су се мимичко-графичком методом.

Наставни програми школа (одељења) за јако наглуву децу, било је предвиђено да се, поред предмета из наставног програма за основне школе, раде и вежбе артикулације и читања говора са уста. У раду са овом децом било је неопходно скраћивање програма и прилагођавање градива дететовим способностима и могућностима, посебно у нижим разредима основне школе (I и II).

Постојали су и Наставни програми школа (одељења) за поправљање говорних недостатака – лакши и тежи случајеви говорних недостатака. Деца са лакшим говорним недостацима похађали су основне школе заједно са својим вршњацима и радили по програмима тих школа, а говорне вежбе нису постојале као посебан предмет већ се говор исправљао полако, тактички и стручно, уз активну сарадњу учитеља – наставника

са осталим ученицима. На сличан начин су се исправљали и лакши случајеви тепања и муцања.

Наставни планови и програми за ученике оштећеног слуха средње школе

Професионално оспособљавање лица оштећеног слуха, најчешће се обавља кроз школовање у школама за глуве и наглуве ученике. Пролазило је кроз све фазе које је пролазило и професионално оспособљавање деце која чују у Србији.

Професионално оспособљавање је почело још пре, а посебно после Првог светског рата, у оквиру Школе Друштва „Краљ Дечански“ у Београду и Инвалидског дома у Земуну, 1924. године, кроз тзв. *занашке и шетришке школе*.

Од 1931. године оспособљавање се наставља на основу Наставног плана за глуве, кроз предмете *мушки ручни рад и женски ручни рад и домаћинство*, и то:

- од петог разреда - оспособљавају се изучавајући дрворез и дуборез;
- у шестом разреду - плетарство и картонажу;
- у седмом разреду - столарство (у оквиру школских радионица), а код приватника - графичарство, столарство, обућарски, кројачки, бачварски и браварски занат.

После Другог светског рата, дуго није било наставног плана и програма за „*школе ученика у привреди*“ за глуву децу, већ су се примењивали *планови и програми редовних школа* - адаптирани и прилагођени могућностима глувих ученика.

За остваривање политехничког образовања радило се на организовању школских радионица и кабинета. Радионице биле су замишљене тако да могу бити спона теорије и праксе, да ученици науче својства и употребу материјала, да рукују алатима и машинама, да стимулишу стваралачку активност и да развију колективни дух. У појединим установама радило се претпрофесионално образовање дефектне деце, где су ученици проводили у радионицама по 2–3 часа дневно.

Глувонема деца су, за разлику од осталих категорија дефектне деце, имала најширу област одабира будућег позива, иако су постојала два гледишта у вези њиховог оспособљавања. Једни су сматрали да ову децу после општег образовања треба слати у државне и задружне радионице и предузећа, где би у друштву чујућих добили солидну стручну спрему и потребне културне и друштвене навике. Други су сматрали да органи-

зација привредних и индустријских предузећа не пружа повољне услове за шире образовање и оспособљавање, нити тамо постоји довољан број стручњака за обуку деце.

Реформа средњег образовања, започета 1958. године, условила је нову организованост школа, па је 1960. године Савезна скупштина донела *Резолуцију о образовању стручних кадрова*, са захтевом да се оствари савремена организација стручних школа. Захтевало се формирање *школских центара* за спремање кадрова за више степене стручног образовања.

Године 1960. донет је *први Наставни план и програм за специјалне школе глувих ученика у привреди*. Савет за просвету Србије 1961. године донео је *Упутство о организовању и раду школских центара* („Службени гласник“ СР Србије, бр. 18/61), у коме је школски центар дефинисан као „*образовно-васпитна установа у којој стиичу образовање ученици за занимање квалификованих радника, техничара и висококвалификованих радника исте или сродне струке*“.

Планови и програми васпитног рада

Као допуну школском програму, свака васпитно-образовна установа за „глувонему децу“ имала је задатак да уради *Програм ваншколског васпитно-образовног рада*, посебно она установа која је у свом саставу имала предшколска одељења и интернатски смештај. Те програме радила је психолошко-педагошка служба у сарадњи са представницима пионирске и омладинске организације школе. Програми су прилагођавани узрасту и полу деце, њиховим способностима и интересовањима, али и просторним условима школе и средине у којој се школа налазила. Програми су имали за циљ да се побољша квалитет учења, прошире и систематизују знања ученика, развијају склоности и способности ученика за културно уметничко стваралаштво или спортске активности (кроз организовање приредби, такмичења и слетова) и сл.

Деци и омладини ометеној у телесном и психичком развоју био је потребан специјални педагошки третман, а друштвена заједница развијала је концепцију о могућностима њиховог васпитања и образовања. Сматрало се да ће се деци васпитањем и образовањем у специјалним васпитно-образовним установама омогућити смањење и/или отклањање последица оштећења и утицати на оспособљавање за учешће у друштвено корисном раду. Насупрот преживелој пракси и тврдњи да су „дефектна“ деца „непродуктивна“ и „безвредна“ и као таква одбацивана од друштвене заједнице, школовањем у редовном систему и специ-

јалним васпитно-образовним установама, показало је да су ти напори веома продуктивни. Школовањем у специјалним васпитно-образовним установама, где је методологија рада, прилагођеност наставних планова и програма дечјим могућностима и применом адекватних наставних средстава, постигнути су велики резултати.

На основу члана 71. тачка 14. Уставног закона о основама друштвеног и политичког уређења и о органима власти Народне Републике Србије, проглашен је **Закон о специјалним школама**, који је усвојила Народна скупштина Народне Републике Србије на седници Републичког већа од 27. октобра 1961. године. Овај закон је ступио на снагу даном објављивања (Службени гласник НР Србије број 48 од 25. новембра 1961. године), а примењивао се почев од 1. јануара 1962. године,

На основу овог Закона, „Деца и омладина ометени у физичком или психичком развоју васпитавају се, образују и оспособљавају за самосталан живот и рад у специјалним школама и другим специјалним установама за васпитање и образовање“.

Специјалне школе и установе остварују, у складу са могућностима њихових ученика, циљеве и задатке одговарајућих редовних школа односно установа, а поред тога:

- старају се да се код ученика развијају способности и склоности, а ублаже или отклоне недостаци или поремећаји у развоју и њихове последице;
- усмеравају, припремају и оспособљавају ученике за она занимања и позиве који одговарају њиховим способностима и склоностима, и тиме омогућавају да се што потпуније и лакше активно укључе у привредни и друштвени живот заједнице;
- примењују у складу са начелима савремене методе педагогије, специјалне методе рада и специјално наставна, техничка и друга средства која одговарају природи и степену недостатака односно поремећаја у развоју ученика;
- омогућавају ученицима дружење, заједнички рад и разоноду са њиховим вршњацима из редовних школа;
- сарађују са родитељима, старатељима, органима старатељства, стручним и друштвеним организацијама и помажу им у правилном подизању и васпитању деце и омладине ометених у развоју.

Васпитање и образовање односно оспособљавање за самосталан живот и рад деце и омладине сметених у развоју врши се у:

- специјалним предшколским установама;
- специјалним основним школама;

- специјалним стручним школама;
- специјалним васпитним заводима и специјалним центрима за радно оспособљавање.

Закон је предвидео и могућност да се за децу и омладину ометене у развоју могу оснивати посебна одељења у саставу одговарајуће редовне предшколске установе, одговарајуће редовне основне школе, као и у саставу гимназије.

У саставу одговарајуће специјалне школе и специјалног васпитног завода могле су се оснивати посебне организационе јединице са задацима специјалног центра за радно оспособљавање.

Специјалне школе и установе за васпитање и образовање могу бити организоване и као интернатске установе.

У специјалне школе и установе упућивала су се и примала деца и омладина ометени у развоју, за које стручне комисије у одређеним здравственим и другим установама утврде да им је потребно васпитање и образовање односно оспособљавање за живот и рад у тим школама или установама. Стручне комисије радиле су у складу са прописима о категоријацији и евиденцији деце и омладине ометених у развоју.

У члану 8. је дефинисано да школовање у специјалној школи престаје кад стручна комисија утврди да су у току специјалног школовања наступиле у развоју ученика промене које захтевају прелазак у редовну школу или другу специјалну школу односно установу, или престанак васпитања и образовања у друштвеним установама.

Ученику за кога стручна комисија утврди да треба да пређе у редовну школу или другу специјалну школу односно установу, не може против његове воље престати школовање у специјалној школи пре свршетка текуће школске године.

Васпитање и образовање односно радно оспособљавање деце и омладине у специјалним школама и установама било је бесплатно.

Трошкове смештаја и исхране ученика у домовима организованим у специјалним школама и установама сносили су родитељи и друга лица која су по закону била дужна да се старају о њиховом васпитању и образовању. Општински народни одбори одређивали су у којим установама и у коме обиму општина помаже породицама које немају довољно средстава за смештај и исхрану ученика у домовима.

На специјалне школе и установе примењивали су се прописи који се односе на одговарајуће редовне школе и установе, уколико постојећим законом није друкчије одређено.

Специјалне основне школе

Специјална основна школа оснивала се за одређену категорију деце ометене у развоју.

У специјалну основну школу уписивала су се деца одређене категорије која до краја календарске године навршавају седму годину живота, као и старија деца која због болести или из других оправданих разлога нису могла бити на време уписана у школу.

Настава у специјалној основној школи била је организована по редима и по правилу трајала је најмање осам година.

Ученик који до навршене седамнаесте године живота не заврши основну школу могао је специјалну основну школу похађати до навршене деветнаесте године живота.

Ако у месту пребивања родитеља нема одговарајуће специјалне основне школе, а родитељи детета односно лица која су дужна да се старају о његовом васпитању и образовању нису у могућности да снесу трошкове његовог издржавања у другом месту, потребна средства делимично или у целини обезбешивали су општински народни одбори.

Обавеза ученика да похађа специјалну основну школу престаје када ученик заврши прописано школовање или када на основу мишљења стручне комисије пређе у редовну школу или у специјалну установу за васпитање и образовање односно када буде враћен на старање родитељима или старатељима.

Ученик специјалне основне школе није могао бити искључен из школе.

За ученике специјалне основне школе, који не могу да напредују упоредо са децом свога разреда, организована је у тој школи посебна настава по програму прилагођеном способностима такве деце.

Ученици који из било којих разлога нису похађали специјалну основну школу могли су ванредним полагањем завршавати поједине разреде.

За децу и омладину ометене у развоју који су две или више година закаснили у свом обавезном школовању, па због тога не би могли до своје навршене седамнаесте године живота завршити потпуну специјалну основну школу, организовано је скраћено школовање по посебном наставном плану и програму.

Лица сметена у развоју старија од седамнаест година која нису завршила основну школу, могла су ову школу односно поједине разреде завршавати ванредним полагањем по посебном наставном плану и програму у одговарајућој специјалној основној школи.

Специјалне стручне школе

Као специјалне стручне школе могле су се оснивати све школе које су у систему школства предвиђене као редовне стручне школе.

Специјалне стручне школе пружале су стручно образовање омладини сметеној у развоју и одраслим онеспособљеним лицима.

У специјалне стручне школе примала се омладина која је завршила специјалну или редовну основну школу, а није старија од деветнаест година.

У специјалне стручне школе примала су се и онеспособљена лица старија од деветнаест година, организовањем посебних одељења за старије у овим школама.

За лица старија од седамнаест година која су била ометена у развоју и нису завршила основну школу, али су способна за стручно образовање, специјалне стручне школе могле су организовати специјалне течајеве, семинаре и друге облике за стицање стручног образовања.

Трајање образовања у специјалној стручној школи могло је бити и дуже од трајања образовања у одговарајућој редовној стручној школи.

У специјалним стручним школама практично образовање ученика организовано је по наставном плану и програму те врсте школе и по прописима о професионалној рехабилитацији.

Специјалне установе за васпитање и образовање

За децу и омладину ометене у развоју који по својим особинама и способностима и специјалним потребама у погледу васпитања и образовања односно оспособљавања за живот и рад толико одступају од својих вршњака да се не могу школовати ни у специјалним школама, организовани су **специјални васпитни заводи и специјални центри за радно оспособљавање**. Опште и стручно образовање односно оспособљавање обављало се у овим заводима по посебним наставним плановима и програмима. Специјални центри за радно оспособљавање организовани су за одређену категорију омладине која је завршила специјалну основну школу или одређени програм општег образовања у специјалном васпитном заводу, али није била способна да се даље школује у специјалним стручним школама.

Посебна одељења у редовним школама

Посебна одељења у редовним школама и другим редовним установама за образовање и васпитање организована су за ону децу и омладину ометене у развоју, који су по својим особинама и способностима могли да учествују у школским активностима организованим у посебном одељењу, да се друже са својим вршњацима из редовних школа, односно установа, као и да без штете по даљи развојак учествују у општим школским активностима.

Посебна одељења у саставу редовних предшколских установа и редовних школа могли су се, изузетно, оснивати за децу која не испуњавају услове ако у месту не може да се оснује специјална предшколска установа односно специјална школа због малог броја деце одређене категорије.

Организација и рад специјалних школа и установа

Специјалне школе и установе организоване су тако да целокупним унутрашњим животом, односима, специјалним облицима и методима рада обезбеђују остваривање циљева васпитања и образовања деце и омладине ометених у развоју.

Васпитање и образовање односно радно оспособљавање у специјалним школама и установама изводило се по посебним наставним плановима и програмима. Ове планове и програме доносио је орган управљања специјалном школом односно установом на предлог наставничког већа, а у складу са начелима и задацима васпитања и образовања деце и омладине ометених у развоју које утврђује републички Савет за просвету.

У специјалним школама и установама употребљавали су се уџбеници, наставна и техничка средства и школска опрема који се одобравају по постојећим прописима. По тим прописима утврђене су и норме за изградњу просторија и других објеката намењених васпитању и образовању појединих категорија деце и омладине ометених у развоју.

Основна јединица у специјалној школи је **одељење**, у специјалној предшколској установи и специјалном васпитном заводу – **васпитна група**, а у радионици специјалне стручне школе и центру за радно оспособљавање – **радна група**.

Школско одељење, по правилу, сачињавају ученици истог разреда. По потреби, у истом одељењу могу бити и ученици два а највише три узастопна разреда.

С обзиром на категорију ученика одељење односно васпитна група обухватала је најмање осам, а највише дванаест ученика.

У одељењу специјалне стручне школе могло је бити највише петнаест ученика.

У одељењу односно васпитној групи за ученике са комбинованим сметњама и недостацима може бити највише осам ученика.

Успех ученика специјалних школа и установа оцењивао се према општим прописима који важе за одговарајуће редовне школе односно установе, уколико републички Савет за просвету не пропише посебан начин оцењивања за одређене категорије деце и омладине ометене у развоју.

Наставник односно васпитач специјалне школе односно установе могло је бити лице које располаже одговарајућом специјалном педагошком спремом за рад у односној врсти специјалне школе. Специјална педагошка спрема стицала се на одговарајућој школи за образовање наставника специјалних школа.

Стручно особље за професионално и радно оспособљавање, физикалну терапију и терапију радом, медицинску, психолошку и социјалну службу у специјалним школама и установама морало је располагати одговарајућом стручном спремом предвиђеном за рад у одређеној врсти специјалне школе односно установе.

Републички Савет за просвету могао је организовати поједину специјалну школу односно установу као демонстрациони центар, или као експерименталну школу односно установу или као вежбаоницу за практичан рад кандидата који се оспособљавају за наставнички или други стручни рад у специјалним школама и установама.

Специјалне школе и установе могле су организовати проучавање и изналажење врсте рада за децу и омладину ометене у развоју и за одрасла онеспособљена лица, као и стручне службе за помагање ученика у даљем образовању и оспособљавању за живот по изласку из школе.

Оснивање и укидање специјалних школа и установа

Специјалне школе и установе могли су оснивати државни органи и организације који су по општим прописима овлашћени да оснивају одговарајуће редовне школе односно установе.

Актом о оснивању специјалне школе односно установе одређена је основна делатност и задаци школе односно установе, узраст, пол, категорија и ближе одлике деце и омладине која ће се примати у школу односно установу.

Управљање специјалним школама и установама

Специјалном предшколском установом управљали су: управни одбор, педагошко веће и управник.

Специјалном основном школом и специјалном стручном школом управљали су: школски одбор, наставничко веће и директор.

Специјалним васпитним заводом и специјалним центром за радно оспособљавање управљали су: управни одбор, стручно веће и директор.

Педагошко веће, наставничко веће и стручно веће сачињавало је особље које врши васпитно образовни и други стручни рад са ученицима у школи односно установи.

Педагошко и стручно веће врше у односним специјалним установама послове и задатке који су прописима о организацији и раду редовних школа стављени у делокруг наставничког већа.

Школски одбор специјалне школе или установе, у зависности од врсте школе односно установе сачињавали су:

- одређени број чланова које именује надлежни народни одбор на заједничкој седници оба већа на предлог савета за просвету;
- одређени број чланова које бира наставничко односно педагошко или стручно веће из реда наставника и других стручних сарадника школе односно установе;
- одређени број чланова које из реда својих чланова бирају заинтересоване привредне и друштвене организације, стручна удружења и установе.

Директор школе је по свом положају био члан школског одбора.

У школски одбор специјалне стручне школе улазио је и одређени број ученика, које је бирала заједница ученика школе.

За директора односно управника специјалне школе односно установе могло је бити постављено лице које испуњава услове за наставника односне школе.

Директор односно управник специјалне школе односно установе имао је иста права и дужности као и директор одговарајуће редовне школе односно успонове.

ЗАКЉУЧАК

Школовање глуве деце пре другог светског рата у Србији било је искључиво заводског карактера. То је имало позитивних и негативних страна. Позитивно је то што су деца имала материјалну обезбеђеност и што су разбијане баријере о способностима глувих особа, а негативне

стране су у томе што је циљ био уско постављен – развијање гласовног говора уз давање врло оскудних знања.

Школски систем у Југославији и Србији после другог светског рата био је једнак за сву децу. Јединствен школски систем ФНРЈ важио је и за децу ометену у развоју, самим тим и за глуву децу. Ова деца су могла бирати установу за васпитање и образовање, тј. могла су се укључити у редовне школе заједно са чујућом децом, бити у посебним одељењима при редовним школама или ићи у специјалну васпитно-образовну установу. Ни једном детету се није спречавао упис у било коју од наведених установа, од дечјих јасала до универзитета, као ни прелаз из једне у другу васпитно-образовну установу. Разлика у васпитању и образовању глуве деце у односу на чујућу децу била је базирана на специфичности метода и облика извођења процеса наставе, на броју деце у одељењу, наставним средствима и простору у којем се изводи настава.

Карактеристика је и у доношењу Закона о специјалним школама (1961), у којем је детаљно разрађен систем школовања глуве деце и омладине.

ЛИТЕРАТУРА

1. Архива Савеза глувих и наглувих Србије, Београд, 1944–1961.
2. Бајић, Б: Специјално школство у НР Србији, Специјална школа, Удружење наставника специјалних школа Југославије, Београд, 1952.
3. Димић, Д. : Резултати аудиометриског испитивања глвонемих у НР Србији и Македонији, Специјална школа, Удружење наставника специјалних школа Југославије, Београд, 1952.
4. Матић, М; Аћимовић, Љ.; образовање наставника специјалних школа, Специјална школа, Удружење наставника специјалних школа Југославије, Београд, 1959.
5. Матић, В. М.: Реформисана специјална школа глувих ученика Специјална школа, Удружење наставника специјалних школа Југославије, Београд, 1960.
6. Наш глас, СГЈ, Београд, 1950–1960.
7. Обрадовић, В.: Специфичности у организацији школа за глуве и наглуве ученике, Савез глувих и наглувих Србије, Београд, 2005.
8. Одавић, Ј. : 20 година Савеза глувих Југославије, СГЈ, 1964.
9. Петронић, Ж.: О политехничком и професионалном образовању дефектне деце, Специјална школа, Удружење наставника специјалних школа Југославије, Београд, 1953.

10. Ристовић, Д.: Школовање глуве деце у одељењима при редовним школама, Специјална школа, Удружење наставника специјалних школа Југославије, Београд, 1958.
11. Савић, Љ. : XXX година Савеза глувих и наглувих Србије, РК СГНС, Београд, 1974.
12. Савић, Љ. : 60 година Савеза глувих Србије, Београд, 2004.
13. Савић, Љ. : Историја сурдопедагогије Србије, Савез глувих и наглувих Србије, Београд 1991.
14. Скала, А.: Увек важни проблеми специјалног васпитања, Специјална школа, Удружење наставника специјалних школа Југославије, Београд, 1952.
15. Скала, А.: Специјалне школе у јединственом школском систему ФНРЈ, Специјална школа, Удружење наставника специјалних школа Југославије, Београд, 1953.
16. Скала, А. :Класификација деце са разним недостацима, Специјална школа, Удружење наставника специјалних школа Југославије, Београд, 1953.
17. Скала, А.: Историјски осврт на васпитање деце ометене у развоју, Специјална школа, Удружење наставника специјалних школа Југославије, Београд, 1956.
18. Споменица десетогодишњице рада, Савез глувих Србије, Београд, 1955.

SPECIFICS OF EDUCATION OF DEAF AND HARD OF HEARING CHILDREN AND YOUTH IN SERBIA UNTIL THE ENACTMENT OF THE LAW ON SPECIAL SCHOOLS

VASO OBRADOVIĆ

Association of the Deaf and Hard of Hearing, Belgrade

SUMMARY

The paper presents a historical overview of development of education for deaf students in Serbia until the enactment of the Law on special schools (1961). Solutions that were set through reforms, particularly after the Second World War, were rather interesting and efficient. The system of education was the same for all children, and education of deaf children had its own specifics in terms of attending the regular school system, special classes within regular schools and in special educational institutions.

KEY WORDS: deaf and hard of hearing, schooling